

Mi lesz veled, emberke?

Vizsgálatainkat a fecskék vagy a verebek megfigyelésével kezdtük. Bárki megfigyelheti ugyanis, hogy fecske- vagy verébapa és -anya milyen szorgalommal és milyen gyors egymásutánban szállítja az élelmet a mind éhesebb és mind lármásabb fiókáknak. Hiába említi a Biblia példaként azt, hogyan gondoskodik az Isten az ég madarairól, a madarakról nem gondoskodik senki, nekik az élővilágban a legkegyetlenebb munkával kell fenntartaniuk életüket: naponta akár testsúlyukat is meghaladó mennyiségű élelmiszerre van szükségük. Ráadásul őket sújtja legjobban az éhség is, hisz amíg az ember hetekig élél élelem nélkül, addig a veréb akár már az egynapos koplalásba is belepusztul. És az ilyen sorsú madarak egész nap felváltva hordják az élelmet a fiókáknak, akiket aztán egy nap a szó szoros értelmében kidobnak a fészekből. Ezért lett a filozófia és a társadalomtudományok legizgatóbb kérdése: hogyan alakult át a madarakba és a többi állatba genetikailag így beépített képesség az utódokról való gondoskodásra annál az embernél, aki – tudatos lényként – bármikor választhatja az öngyilkosságot. Más szavakkal: hogyan alakul ki, miből áll és hogyan működik az a mechanizmus, amely az embert rábírja, hogy vállalja a hétköznapi taposómalmát, a munkát és a család fenntartásához szükséges erőfeszítéseket. Itt most azonban nem célunk még csak vázlatos összefoglalása sem a fenti mechanizmussal kapcsolatos vizsgálatoknak és elméleteknek. Ehelyett témánk annak a vizsgálata, hogy a civilizációt, sőt az emberi társadalmat fenyegető veszélyek között milyen előkelő helyet kap annak a lehetősége, hogy az ember felmondja ezt az évezredek alatt kialakult mechanizmust.

1. Optimisták és pesszimisták

Az emberiség jövőjét csak a vallás látja rózsásnak: a vég nem az, hogy elpusztul az emberi civilizáció, hanem az, hogy a Földön a világvégének mondott nagy megrázkódtatás után kialakul Istennek az országa, beköszönt az, amit a hívők imáikban említene: Jöjjön el a Te országod. Az az ország, amelyben valósággá válik a legszebb vallási himnusz állítása: Krisztus király a Föld felett. A világvégét ugyanis csak a vallás-

* Bálint István, nyugalmazott újságíró, Magyar Szó, publicista, Újvidék

tól független szemlélet képzelet el olyan kataklizmának, amelyben elpusztul a Föld, vagy legalábbis az emberi civilizáció. (Ezzel kapcsolatban a szakértők éppen a napokban emlegették, hogy 2012. december 21-én nem jön el a világvége, mert eddig tart a maják időszámítása. Kimutatták: nincs a láthatáron olyan kozmikus katasztrófa, amely a mi világunk végét hozhatná.)

A Krisztus-hiten élők ezzel szemben azt vallják, hogy a világvége nem az emberiség elpusztulása, hanem a végítélet („Onnan léssen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat” – ahogyan a Hiszekegy mondja) pillanata, amikor a feltámadás után megteremtődik Krisztus földi birodalma, amelyben az emberek örök boldogságban, problémák és bajok nélkül élnek tovább. Jézus tanítványai biztosra vették, hogy ez a földi birodalom még az ő életükben beköszönt. Közismert Szent Pálnak a közlése a thessalonikabeliekhez intézett levelében: „Mert maga az Úr riadóval, arkangyal szózatával és isteni harsonával leszáll az égből: és feltámadnak először a kik meghaltak volt a Krisztusban, azután mi, a kik élünk, a kik megmaradunk, elragadtatunk azokkal együtt a felhőkön az Úr elébe a levegőbe, és eképpen mindenkor az Úrral leszünk.”

A feltámadást és az utolsó ítéletet a Biblia részletesen leírja. Ezékiel prófétától, akinél az ígért örök birodalomba elvívésen van a hangsúly: „Így szól az Úr: Ímé én megnyitom a ti sírjaitokat és kihozlak titeket a ti sírjaitokból, én népem, s beviszlek titeket Izrael földjére.” János apostol Jelenésein át, amelyekben a világvégének a leírása mellett az ítéleten van a hangsúly: „És láttam a halottakat, nagyokat és kicsiket, állani az Isten előtt.” A már említett Pál apostolig, aki a feltámadás pillanatának részletes leírását adja: „Nagy hirtelen, egy szempillantásban, az utolsó trombitaszóra, mert trombita fog szólni, és a halottak feltámadnak romolhatatlanságban, és mi elváltozunk.” (Itt van még egy utalás arra, ő úgy képzelet el, hogy akkor még élni fog: „Ímé titkot mondom néktek. Mindnyájan ugyan nem aluszunk el, de mindnyájan elváltozunk.”)

Számtalan kisvallás (hogy ne használjam a szekta nevet, mert az egyesek szerint pejoratív megjelölés ezekre a vallásokra), mint például a Jehova tanúi, azt vallja, hogy nincs sem mennyország, sem tisztítóhely, sem pokol. Az Isten csak az utolsó ítéletkor dönti el, hogy ki kerül az örök élet birodalmába és ki jut örök tűzre. És Jézus nem Isten, hanem csak Istennek a fia, akinek rendeltetése, hogy uralkodjon az örök élet birodalmában. Ahogyan a Jehova tanúinak tanítása mondja: „Az Isten akarata, hogy az egész bolygó mennyországgá alakuljon át.” Náluk található meg ennek az elképzelt földi birodalomnak a leírása is. Íme mit ír

E. G. White – aki számos kisvallásnak az ideológusává vált – Korszakok nyomában c. könyvében: „A nagy küzdelem véget ért. Nincs többé bűn, és nincsenek bűnösök. Az egész világegyetem megtisztult. A végtelen nagy teremtettséget tökéletes harmónia és boldogság tölti be. Tőle, aki mindent teremtett, árad az élet, a fény és az öröm a határtalan téren át. Élők és élettelenek – a legparányibb atomtól a legnagyobb csillagig – tökéletes szépségükkel és felhőtlen boldogságukkal hirdetik, hogy Isten a szeretet.”

A többi vallást nem foglalkoztatja az eljövendő mennyei birodalom kérdése, mivel nem ismerik azt a dilemmát sem, hogy az örök boldogság már a halál után bekövetkezik-e, vagy csak akkor, ha Krisztus a Földön megteremti a maga birodalmát. Itt a kereszténység különféle áramlatai mind a kettőben hisznek. A mohamedánok csak az égi mennyországban hisznek. Azzal, hogy a Korán így fogalmaz: „Vajon előnyben részesítitek az e világi életet a jövőendő étellel szemben. E világnak az élvezetei nagyon jelentéktelenek a jövőendő étellel szemben.” És az ő mennyországuk sok földi élvezetet tartogat az igazhitűnek. Például örökké megújuló szüzességet élvező hurikat. A kisvallások zöme pedig csak a feltámadás után a Földön kiteljesedő boldogságban hisz. A többi vallásnak a túlvilági életről van ilyen vagy olyan elképzelése, földi mennyország nélkül, vagy a lélekvándorlásban hisznek.

Az emberiség jövőjét nagyjából biztatónak tartják a „fanti” regények, a tudományos-fantasztikus irodalom szerzői is. Sőt ők néznek legmesszebb a jövőbe. A műfaj egyik klasszikusa, Isaac Asimov hihetetlenül messze előre nézve megírta az emberiség történelmét. E történelmi kronológiájában 6000 évet jelent a mi időszámításunk szerinti kor. Ezt követi i. sz. 13 000-ig a Galaktikus Kor Előtti időszámítás. Csak akkor kezdődött a Galaktikus Kor, amelynek 12 000 évét írta meg, majd a történelmet folytatta az Alapítványi Kor 1152. évéig. Ebben a hosszú időszakban sok minden történik az egész világúrt benépesítő, mindenféle szövetséget létesítő, megannyi viszontagságon áteső emberiséggel. Ez a történelem túl optimistán, tehát tévesen látta a már megírás és a napjaink között elmúlt korszakot. Mivel az ember történelme összeolvad a robotok történelmével, ez a kronológia elsősorban is túl optimistának látta a robotok történelmét. Így nála már 1998-ban rendelet születik New Yorkban, amely szerint az önállóan mászkáló robotok csak nappal tartózkodhatnak az utcán. De ugyanígy túl optimistán méri fel a világűr meghódításának menetét. Nála már 2005-ben elindul az első Merkúr-expedíció. Az sem valósul meg – minden valószínűség szerint –, hogy 2044-ben az

addig már 4 régióban megszerveződő Föld régiói szövetségre lépnek.

Ez már arra utal, hogy az embernek tulajdonképpen nem lehet igazi képe a jövőről. Vernénél ágyúból lövik ki a holdutast. Jókainál a repülőgép szárnyának mozgatásával repül, stb. De a XX. század írói sem tudnak jobban jósolni. Michael Moorcock nemcsak tömegverekedéssel járó világvége-hangulatot jósol 2000 januárjára, hanem nála már 2005-ben űrhajók közlekednek a világűrben. Vasziljev-Guscsev szerint már 2007-ben a gépkocsinak csak be kell mondani az utazás végcélját, és az maga elvisz oda. Arthur C. Clarke-nál 2011-ben megvalósul a közvetlen demokrácia a központi számítógéphez való közvetlen személyes bekapcsolódással, és sorsolással választják az ország elnökét. És így sorolhatnánk tovább.

A lényeg azonban az, hogy ezeknek a regényeknek a zöme idillikusan képzei el a jövő emberének az életét. Nemcsak járja a világűr, felveszi a kapcsolatot más bolygók civilizációival, benépesíti a bolygókat, hanem hétköznapi élete is maga a tökély és gyönyör. Példaként említsük meg az egyik klasszikust, Stanislav Lemet. Nála a XXX. században már a fénysebesség felével űrhajó száguldott a Magellán-felhő nevű csillagrendszer felé. Az emberek születésnapjára a Vénuszra ugranak el. Van olyan foglalkozás, amelynek neve: a nagybolygók időjárásának konstruktöre. Az emberek mindennapi életét pedig két megállapítása határozza meg. Az egyik: „Emberhez nem méltó, hogy olyan munkát végezzen, amit automata (nála ez a robot) is elvégezhet.” És a másik: „Minden felnőtt megszerezhet magának mindent, amit szeme-szája megkíván.” (A mostani gazdasági válság hatására joggal kérdezhetjük: hogy szerezhet meg mindenki mindent, ha senki sem dolgozik? A „fanti” regényíró előnye, hogy neki nem kell ilyesmivel foglalkoznia.)

A „fanti” regények művelőinél azonban az emberiség jövőjével kapcsolatos optimizmusba már pesszimizmus is vegyül. Az ilyen regények már foglalkoznak azokkal a veszélyekkel is, amelyeket a műszaki fejlődés, az emberi társadalom alakulása magával hoz. A világűrben vagy hibernált-lefagyasztott állapotban, vagy arra számítva, hogy az unokák majd célba érnek, nemcsak azzal a céllal rohannak a fénysebesség felével űrhajók, hogy feltárják-meghódítsák a világűr, hanem bizony azért is, mert az embernek el kellett költöznie a Földről. És a „fanti” regények között ott van Pierre Boulle: A majmok bolygója c. műve is, amely szerint az ember annyira elrontja a dolgát, hogy a Földön már a majmok uralkodnak, és az ember levadászásra szolgáló primitív fajjá aljasul.

2. A Föld nem bírja el az embert

Az emberiség jövőjének elképzelésével kapcsolatban a vallás tanításánál és a „fanti” regények termékeinél fontosabbak azok a mind jobban tudatosodó veszélyek, amelyek a civilizációt és az emberi társadalom jövőjét fenyegetik. E veszélyek vizsgálata azt mutatja: valószínű, hogy nem kell számolnunk Földünk és civilizációnk elpusztulásával, de a Földön olyan folyamatok játszódnak le, amelyek nyilvánvalóvá teszik, hogy az ember csakis életkörülményeinek romlására, még hozzá nagyméretű romlására számíthat. Olyan változásokra, amelyek nagy próbára teszik az embert a hétköznapi és a civilizációval járó taposómalom elviselésére képesítő mechanizmust.

A ránk leselkedő veszélyek közül vizsgálódásunkat azokkal kell kezdenünk, amelyek arra utalnak, hogy lehetnek veszélyek, de a Föld közvetlen megsemmisülése nem fenyeget a közeljövőben. Az ilyen veszélyek között első helyen kell említenünk a világuőrből ránk leselkedő és esetleg az emberi társadalomra lesújtó veszélyeket. A csillagászok már tudják, sőt pontosan kiszámították, hogy galaktikánk, a mi tejútrendszerünk találkozik, majd egybeolvad egy másik galaktikával. Addig azonban az évek milliói múlnak el. Azt sem tudjuk kizárni, hogy a mi tejútrendszerünkben következik be valami tragédia, ami befolyásolhatja a mi életünket is.

Az is évmilliók távlatára, hogy egyszer kihűl a Nap. Itt azonban már most is jelentkezhet valamilyen bennünket fenyegető veszély. Csak nagyjából tudhatjuk ugyanis, hogy mi történik a Nap belsejében, tehát nem tudjuk kizárni annak lehetőségét, hogy olyasmi játszódik le, ami veszélyes lehet ránk nézve. Azt már ki tudjuk számítani, hogy mikor következnek be olyan robbanások, amelyek átlagban egymillió tonna anyagot dobnak a világuőrbé, ami vihként terjed – percenként 3200 km sebességgel –, hogy elérje földünket. 1989-ben és 1994-ben egy-egy ilyen vihar már fennakadást okozott a villanyellátásban, megzavarta az elektronikus műszerek munkáját. 2011-ben már készítették egy felmérést, amely szerint egy ilyen vihar következtében 130 millió ember hónapokra villanyáram nélkül maradhat. 2012 júliusában el is ért bennünket egy ilyen vihar. A Föld mágneses védőburka beleremegett, de nagyjából következmény nélkül megúsztuk. Nem tudjuk azonban, hogy legközelebb milyen következmények zúdulnak a nyakunkba. Mint ahogyan azt sem tudjuk, mi minden történhet a Nappal és a Napon.

A tudósok számolnak egy másik veszéllyel is. Az újabb vizsgálá-

tok kimutatták ugyanis, hogy a Mars és a Jupiter között százezernyi aszteroida kering vagy egy egykori, felrobbant bolygó maradványaként, vagy Naprendszerünk kialakulásának törmelékeként. Mi ezeknek 20-30 százalékát észleltük már. Köztük van 4700 olyan, amelynek útja keresztelheti a Föld rohanását a világűrben, tehát olyan, amely becsapódhat bolygónkba. Egy ilyen becsapódás viszont egész városokat vagy még nagyobb területeket pusztíthat el. Vagy kiszámíthatatlan más következménnyel járhat. (Egyes vélemények szerint a dinoszauruszok kiveszését egy ilyen aszteroida becsapódása okozta.)

Még azt sem tudjuk, hogy bolygónk nem gondoskodik-e valamilyen kellemetlen meglepetésről. A tudósok olyan jelenségekről számolnak be, mint az, hogy a Nápolyi-öböl sűrűn lakott környéke alatt egy „szupervulkán” van, amelynek kitörése több millió ember életét olthatja ki. (Annak vizsgálatára végzett fúrások kimutatták, hogy már 3,5 kilométeres mélységben 500 Celsius-fokos hőség uralkodik.) Vagy megállapították, hogy az Uturunku nevű bolíviai vulkán alatt a normálisnál tízszeres gyorsasággal növekszik a magma. Azt pedig a történelemből tudjuk, hogy az 1250 és 1300 között, majd az 1430 és 1455 között Európára zúduló „minijégkorszak” vulkánkitörésnek volt a következménye. Az újabban gyakoribbá váló földrengések is arra figyelmeztetnek bennünket, hogy valami történik a Föld belsejében.

Ennél lényegesebbek, az emberiséget jobban foglalkoztatók, nemzetközi társadalmi összefogást sürgetők azok a veszélyek, amelyek a Föld elszennyeződéséből, az éghajlat megváltozásából erednek. A már bekövetkezett és már most kiszámítható következmények ugyanis már jelzik, hogy a klímaváltozásból milyen veszélyek származnak az emberre nézve. Az okot tudjuk. A mostani hőmérséklet tartásához az kell, hogy a Földről annyi meleget gerjesztő energia kerüljön a világűrbe, mint amennyi a Föld légkörébe (főleg napsugárzásból, de kisebb részt a Föld belső hőjéből) bekerül. Ezt a folyamatot azonban újabban megzavarja az ún. üvegházhatás, vagyis az, hogy a levegőbe kerülő szén-dioxid akadályozza a hő távozását. Ezt a gázt viszont az ipar, a fűtés, a rohamosan növekvő autóforgalom bocsátja a levegőbe. (Van egy számítás, amely szerint 2010-ben a világban 33 500 millió tonna szén-dioxidot bocsátottak ki, 6 százalékkal többet, mint 2009-ben.) A levegőben lévő szén-dioxid-mennyiséget tovább növeli az erdők, elsősorban a Föld tüdejének számító esőerdők irtása. (Csak 2007 augusztusa és decembere között 3,2 ezer négyzetkilométer erdőt irtottak ki, és a számítások szerint 2030-ig az amazonasi esőerdők 55 százaléka elpusztul.) Ezzel nemcsak a

Föld tüdeje károsodik, hanem ezeknek az erdőknek az elégetése is növeli a levegőbe jutó szén-dioxid mennyiségét. (Az utóbbi 10-15 évben ebből átlagosan évente 1 milliárd tonnával több szén-dioxid került a légkörbe.)

Ennek következtében emelkedik a hőmérséklet. Az egész XX. században ez az emelkedés kb. egy százalék volt. Századunkban viszont csak 2010-ig kb. ekkora emelkedés következett be. A mérések megkezdése óta észlelt 13 legnagyobb hőmérséklet mindegyikét az utóbbi 15 évben mérték. Már 2011-ben sok rekord megdőlt. Az idén pedig egymást követték a hőrekordok, de az utóbbi száz év nyári hidegrekordját is most mérték. A hőmérséklet emelkedésének viszont súlyos következményei lehetnek. Pillanatnyilag a legszembetűnőbb a Föld jégtakarójának – a sarkok jégburkának, Grönland, a Himalája, az Alpok stb. gleccsereinek – az olvadása. (Az Északi-tenger nyáron máris hajózható, és a század végére jégmentessé válik. A Himalája gleccsereinek egyharmada elolvadt az utóbbi három évtizedben stb.) Ennek hatására pedig emelkedik a tengerek szintje. (A század elejétől 2010-ig a tengerszint 20-60 cm-rel emelkedett, a század végéig ez a növekedés 60-180 cm lehet.) Ennek következményeként egész vidékek, sőt milliós nagyvárosok lakosai lesznek kénytelenek elköltözni. A jégtakaró eltűnésének másik következménye pedig az, hogy mind kevesebb hő kerül vissza a világűrbe. Mert a jégtakaró a kapott hő 90 százalékát visszaveri. A tengerek és a szárazföldek sokkal többet elnyelnek, hogy aztán a víz és a part melegezése tovább gyorsítsa a jég olvadását.

A többi következményt nehéz érzékeltetni, még nehezebb mérni, viszont napról napra mindjobban érezzük. Ilyen következmény ugyanis, hogy a Föld egyre nagyobb területén tartósabban 35-40 fok feletti a hőmérséklet. Világméretben jelentősen – átlagban akár 15 százalékkal is – csökken a csapadék mennyisége. Ennek következtében az eddig virágzó vidékeken megindul a sivatagosodás. (Egyes számítások szerint a mi vidékünk is ebbe a sávba tartozik.) Nagy csapás lesz az éghajlat szeszélyessé válása, főképp az, hogy áradások és szárazságok váltják egymást. Mindennek következményeként milliók életkörülményei romlanak szemmel láthatóan. És ez már közvetlenül csatlakozik témánkhoz: az embernek mind rosszabb körülmények között kell vállalniuk a hétköznapi taposómalmát.

Az ipari forradalom közvetlen következménye a klímaváltozás, hisz az zömmel a kibocsátott gázok hatására állt elő. (Kiszámították, hogy a klímaváltozást előidéző gázok közül szén-dioxidból 39, nitrogén-oxidból 20 százalékkal több van a levegőben, mint az ipari forradalom

előtt.) És akkor még nem is szóltunk arról, hogyan kerül a levegőbe a közvetlenül is mérgező gáz. (Metánból például 158 százalékkal több van a légkörben, mint az ipari forradalom előtt.) Az ipari forradalom közvetlen hatása még jobban meglátszik a szennyezés egyéb területein is.

Elsősorban az ipari társadalom változtatja meg az emberek életmódját. Megváltozik a hozzáállás. A régi – elsősorban a paraszti – életmód egyik alapvető jelszava az volt, hogy semmit sem szabad eldobni, mert az, amit ma eldobsz, arra holnap nagy szükséged lehet. (Nemcsak a parasztokat, hanem a városiakok jelentős részét is abban a ruhában tették el, amelyben megesküdték. A bútorok anyáról leányra, a szerzők apáról fiúra öröklődtek.) A mai korszak jelszava viszont az, hogy minél többet és minél gyorsabban el kell dobni, mert ez tartja üzemben a gazdaságot. Még a bútorokat is időnként cserélni kell, a ruhát, cipőt pedig csak addig hordjuk, ameddig „divatosak”. (Ezek kiárusítás, végeladás, leárazás, napjainkban pedig csupán akció révén a kevésbé tehetősekhez kerülnek, hogy egy darabig még tovább éljenek.) Presztízskérdés, hogy az autónkat gyakran kell lecserélni. (Hogy azokat a kis-pénzüek vagy szegényebb vidékek lakói még évekig használják.)

Már ma is nagy gond, hogy a kapitalista módú gazdálkodás rendkívül pazarló. Állandó problémát jelent már most, de még nagyobb veszély lesz később, hogy a gazdasági növekedés érdekében azt serkenti, hogy minél több terméket azonnal, vagy legalábbis minél gyorsabban dobjanak el. Kiszámították például, hogy az USA-ban a felhasznált élelmiszer kb. 40 százalékát nem eszik meg, hanem kidobják. A FAO pedig úgy számítja, hogy a világban évente több mint egymilliárd tonna élelmiszert dobnak el, ami a világ egész termelésének egyharmada, miközben milliók halnak éhen.

Külön problémát jelent, hogy ez az ipari forradalom a környezetet szennyező módon szervezi meg a termelést. Így mérgezi a földet, a vizeket a szennyvíz vagy mérgező anyagok kibocsátásával. Sőt az olyan termékek tömkelegét dobja piacra, amelyek szennyezik a környezetet. Tipikus példája ennek az, ami a tömegesen gyártott műanyag zacskókkal történt. (Kimutatták például, hogy csak egy olyan kis népességű, eléggé fejletlen ország, mint Bosznia, évente 1,2 milliárd ilyen zacskót használ el.) Kiderült ugyanis, hogy ezek a zacskók természetes úton nem bomlanak le, illetve lebomlásukhoz 400 év kell. Négy zacskónak az elégetése pedig annyi oxigént fogyaszt, mint egy ember egész napon át. A tudósok viszont még csak fel sem tették a kérdést, hogy mi lesz, ha csökkenni kezd a Föld szabad állapotban lévő oxigénkészlete? És akkor még nem

is szólunk két dologról. Egyrészt arról, hogy ennyi zacskó előállításához mennyi nyersanyag kell. (Kínában például egy év alatt 800 ezer tonna műanyagot takarítottak meg azzal, hogy megtiltották az ingyenes zacskók osztogatását a vásárlóknak.) Másrészt arról, hogy a világban évente több mint egymillió madár és mintegy 100 ezer tengeri emlős pusztul el abba, hogy megevett egy ilyen zacskót vagy belegabalyodott a zacskókba.

A legnagyobb probléma a vízzel lesz. Az interneten kering egy figyelmeztetés, amelyet egy 2070-ből érkező levél formájában fogalmaztak meg. Ebben a levélben egy 55 éves férfi azt írja le, hogy milyen szörnyű helyzetet teremtett a vízhiány. Ez a férfi 55 éves, de már nagyon idős embernek számít, hisz az átlagéletkor 35 év. A gyomor- és bélfertőzés, vese-, húgyúti és bőrbetegségek tarolnak. Mert a szükséges napi 8 pohár víz helyett naponta csak fél pohárral ihatnak. Az elégtelen vízfogyasztás miatt a nők arca már 20 éves korban ráncosodik, és a nők mind kopaszok, mert nincs víz a hajmosáshoz. A legfőbb iparág a tengervíz sótalánítása, és ezek az üzemek a legdrágább, a gyémántnál, aranynál is többre becsült kincsel, vízzel fizetnek. Kisunokája hitetlenkedve hallgatja, amikor arról mesél neki, hogy az ő gyerekkorában annyi vizet ihatott, amennyit akart, sőt addig zuhanyozhatott, amíg kedve volt hozzá. Apja tömlőből ömlő vízzel mosta az autóját. Most az élelmiszerek 80 százalékát mesterségesen állítják elő. Visszatértek a latrinákra, mert csatornahálózat sincs stb.

És nem elképzelhetetlen, hogy az ennyire sötétre festett jövő tényleg ilyen is lesz. A szakértők szerint lehet, hogy a helyzet még rosszabb: az emberiség már 2050-ben szomjazni fog. És az már nem is "fanti" regénybe illő ijesztgetés, hanem a Stockholmban székelő Nemzetközi Vízkutató Intézetnek a felmérése, hogy a következő 30 évben – jórészt a víz segítségével – 60 százalékkal növelni kell a villanyáramtermelést, hisz 1,3 milliárd embernek már most sincs árama. Főképp 2050-ig 70 százalékkal kell növelni az élelmiszer-termelést, amely már most is a vízfogyasztás 70 százalékát jelenti. Az intézet azt jósolja, hogy addig az ember vegetáriánus lesz, pontosabban élelmezésének csak 5 százalékát adja a hús, mert nem lesz elegendő víz a hús előállításához. (Számításaik szerint ahhoz, hogy egy kiló húst nyerjünk, öttől tízszer annyi víz kell, mint egy kiló növényi élelmiszer előállításához.)

A Föld vízkészletét ugyan 25-26 milliárd köbkilométerre becsülik, de ennek csak 2,58 százaléka ivóvíz. Ennek jelentős része is a sarkok és a gleccserek jegében vagy a föld alatt van. És – hihetetlen, de tény –

20 százaléka az észak-amerikai Nagy-tavakban meg az oroszországi Bajkál-tóban található. Ezt a vízkészletet az ember gyorsuló ütemben használja: az ipar vízfogyasztása 400, a fűtéshez használt víz mennyisége 140, a háztartásokban használté 130 százalékkal nőtt. (Mert pl. egy kiló marhahús előállításához 15 415, egy korsó sörhöz 170, egy csésze kávéhoz 132, egy farmernadrághoz 9982, egy pár cipőhöz 8547, egy hamburgerhez 2393 liter víz kell.)

Máris az a helyzet, hogy az ember gyorsabban fogyasztja a földalatti vízkészleteket, mint azok megújulnak. Világméretben a fogyasztás átlag három és félszerese a megújulásnak, de például India egyes részein 54-szerese. És annyira fogyasztják a folyók vizét, hogy azok már alig tudnak eljutni torkolatukig. A 30 millió ember vízellátásáról gondoskodó Colorado folyó vízmennyiségének csak egytizede jut el Mexikóba, és gyakran megesik, hogy medre a torkolat előtt már teljesen száraz. A kínai Sárga-folyó medre már négy évtizede száraz a torkolat előtt, 170 millió pakisztáni legfőbb vízforrása, az Indus alig jut el az óceánig, az Amu-darja az Arab-tengerig. Holott már ma is emberek százmilliói küszködnek vízhiánnyal, majd kétmilliárd ember nem jut elegendő és egészséges ivóvízhez. Évente legalább egy hónapig 2,7 milliárd ember vízhiánnyal küszködik. Az interneten említett szövegben 2070-ben az emberiség 40 százalékanak lesz ilyen problémája, még Európában 40 millió embernek nem lesz vize.

És akkor még meg sem említettük, hogy az ember a meglévő vizet is elszennyezi. Így az ember ivóvizét nemcsak a gazdaság szükségleteivel és a népesség szaporodásával – külön a nagyvárosok jelentkezésével – megnövekedett fogyasztás, a klímaváltozással járó jelenségek veszélyeztetik, hanem a szennyeződés is. Pedig e szennyeződés méretével nem is vagyunk tisztában. Azt tudjuk, hogy az én legénykoromban még a Duna vizéből főzték a halászlét, ma viszont már vannak szakaszok, ahol mosakodásra, fürdésre sem alkalmas. Könnyű elképzelni, hogy mit jelent a többmillió Bécs vagy Budapest szennyvizének a folyóba engedése. Az viszont tény, hogy a folyókba engedett szennyvíznek csak a 20 százalékat tisztítják még Európában is. Annak viszont még csak tudatában sem vagyunk, hogy a víz szennyezésének, sőt mérgezésének milyen formái vannak. (Nem is szólva arról, – amire később térünk ki –, hogy mi lenne a Földdel, ha mindenütt akkora lenne a fogyasztás, mint az USA-ban. Ott ugyanis a napi fogyasztás évente és fejenként 1550 köbméter. Meglepő, de utána következik India 644 köbméterrel. Szerbiában 419 köbméter, de már Boszniában csak 90 köbméter.)

Vegyük az olyan mindennapos tevékenységet mint a mosogatás. Valamikor tudták, hogy a mosogatáshoz elsősorban meleg víz kell. És arra vigyázni kellett, mert a mosogatóvizet a disznók kapták. A disznó pedig fontos dolog volt, mert pusztulása éhezést jelentett. Ma viszont mosogatáskor a mérreg eltávolítása majdnem annyi gond, mint az ételmaradéknak a kimosása. És utána a mosogatószer felét kimossák a szivacsból. A Föld lakosságának minél nagyobb része tér át az ilyen mosogatóra, annál gyorsabban válnak mérgezővé a folyók, végül a tengerek. (A problémára már az ENSZ környezetvédelemmel foglalkozó programja, az UNEP is felfigyelt. Figyelmeztetve arra, hogy a mérgezésnek ebbe a folyamatába a nagy népességű feltörő országok is bekapcsolódnak. Méghozzá úgy, hogy ezeknek a mérgező szereknek a termelése az USA-ban, Japánban és Németországban 2000 és 2010 között évi 5-8 százalékkal nőtt, Kínában pedig évi 24, Indiában 14 százalékos volt a növekedés. De 2020-ig még Afrikában és a közel-keleti országokban is 40, Dél-Amerikában pedig 33 százalékkal nő.) Holott már most vannak tengerpartok, ahol a víz egészségtelen. A tengervíz savasodása elpusztítja az élővilágnak azt a részét, amelynek mészkőből épült váza-háza van. És ezzel felborulhat az egész ökológiai egyensúly, táplálkozási ciklus.

És ha az emberiség kezdi majd komolyan venni ezt a problémát, akkor első dolga lesz betiltani a különféle mosó- és mosogatószerek használatát. (Az orvosok máris figyelmeztetnek, hogy a mosogató- és mosószereseket, tisztításra, feloldásra stb. való, napi használatban lévő szereket olyan óvatossággal kell kezelni, mint a többi mérget, mert elsősorban lenyelve, de belégzéssel, érintéssel stb. is mérgezőek. Ennek a mérgezésnek már ma annyi áldozata van, mint a gombamérgezéseknek. Arról pedig senki sem beszél, hogy ez a hihetetlen mennyiségű mérreg vizeinkbe kerül. Erre a veszélyre utalt az ENSZ már említett programja is.) De akkor mi lesz azokkal a gyárakkal, amelyek most egymással versengve bizonygatják, hogy az ő termékük a legjobb. S ez az iparág sok országban a legfontosabb ipari tevékenység.

Végül ide tartoznak azok a veszélyek, amelyek abból származnak, hogy az ember feléli a Föld tartalékait. Energiában nem lesz hiány, amíg a Nap süt. A Nap hajtotta repülőgép már hosszú utat tett meg. Az atomenergia szinte korlátlan mennyiségben áll rendelkezésünkre. Csak-hogy ezzel kapcsolatban állandó a sugárzásveszély, időnként pedig jönnek az olyan katasztrófák, mint a csernobili vagy újabban a fukushimai. És állandósult a vita az atomreaktorok építése körül. Vannak tervek, hogy bizonyos nyersanyagokat más bolygókról szerezzünk be. Már em-

lítettük, hogy a „fanti” regények egyik mondanivalója a Hold, a Merkúr, a Mars kiaknázása. Tény az is, hogy már társaság alakult arra, hogy érceket szerezzen a Földet súroló kisbolygokról. Úgy számítják, hogy a platina ilyen kitermelése már 10-15 év múlva megkezdődik, utána jön a vas, az alumínium és a réz kitermelése.

Ezek a tervezetések is annak elismerését jelentik, hogy a Föld tartalékai végesek. Azt már régen kiszámították, hogy a kőolajtartalékok meddig tartanak. Az időpontot mindig későbbre tolják, mert állandóan új lelőhelyeket találnak, a meglévők a számításoknál bővebbnek bizonyulnak. De biztos, hogy egyszer kimerülnek. És már most a világpolitika egyik meghatározó tényezője az országok versenye a meglévő forrásokért, újabbak feltárásáért. Azt pedig elképzelni sem tudjuk, mi lenne a világgal, hogy nézne ki a gazdaság, a közlekedés, a mindennapi élet benzin nélkül. Folytak ugyan kísérletek más üzemanyaggal, sőt egyes vélemények szerint csak azért nem foglalkoznak többet ezzel a kérdéssel, mert – mint a mostani válság is ékesen bizonyította – az autógyártás központi helyet kap a világ iparában. Előbb-utóbb azonban foglalkozni kell a benzin nélküli világ gondolatával.

A többi nyersanyagforrás – vas, alumínium, réz – kimerülésével is csak azok foglalkoznak, akik – mint említettük – a világúri bányászatra készülnek. Így még csak számítások sincsenek arról, hogy egy-egy nyersanyagból mennyi van, és ez a tartalék meddig elegendő. Csak időnként és elvétve jelennek meg erre vonatkozó számítások. A közelmúltban hozták nyilvánosságra, hogy a legújabb adatok szerint már ennek a nemzedéknek az életében elfogy egy olyan fontos nyersanyag, mint a foszfor. Persze foszfor mindenütt van, nélküle nincs élő sejt, a foszfor ugyanis az élő sejt motorját szabályozza, az anyagcserét. (Az emberi test kb. 700 gramm foszfort tartalmaz, és naponta kb. 0,7 gramm kerül a szervezetbe.) Ezt a foszfort azonban nem lehet kitermelni. Márpedig foszforra nagy szükség van. A kitermelt mennyiség 80 százalékát műtrágya előállítására használják, tehát nélküle bajba kerülne a mezőgazdaság terményhozama. De sok más helyen is nélkülözhetetlen. Például hiába oldjuk meg a benzinhiányt az autók elektronikus meghajtásával, ha nem lesz foszfor az ehhez szükséges akkumulátorhoz. A többi fontos nyersanyaggal kapcsolatban még számítások sincsenek a készletekről.

Már fenti áttekintésünk készítésének idején a Római Klub közzétette 26 neves tudós felmérését a Földet fenyegető 10 veszéllyel kapcsolatos helyzetről. Eszerint 3 területen az emberiség már túllépte azt a ha-

tárértéket, amelyen túl a helyzet romlása már visszafordíthatatlan. Ezek: 1. A klímaváltozás: 1990-ben az emberiség 6,15 gigatonna szén-dioxidot bocsátott ki a levegőbe, 2010-ben pedig már 9,14 gigatonnát. És a levegőben lévő szén-dioxid mennyisége már 2009-ben elérte azt a kritikus pontot, amely 39 százalékkal haladja meg az ipari forradalom előtti szintet. 2. A biológiai sokféleség megszűnése: napjainkban évente 140 ezer állat- és növényfajta tűnik el, és 2050-ig a meglévő fajták 30 százaléka pusztul ki. 3. A nitrogén mennyiségének csökkenése a légkörben. Öt területen ezt a határértéket még nem értük el: az óceánok savasodása, a tengerekbe jutó foszfor mennyisége, az esőerdők kiirtása, a friss vízkészlet kimerülése és az ózonréteg károsodása. Két területen pedig nem állapítottak meg vagy nem lehet megállapítani határértéket: az aeroszollok felhalmozása a légkörben, valamint nehézfémekkel, műanyagokkal, radioaktív és más káros anyagokkal való szennyezés.

3. A kapitalizmus nem tudja megoldani a problémákat

A világban napjainkban lejátszódó jelenségek, a mostani világ-méretű pénzügyi-gazdasági válság nagyon is fájdalmas gondjai – elsősorban az eladósodás és a munkanélküliség – arra utalnak, hogy az emberiség nemcsak a fent vázolt egzisztenciális gondokkal nem tud mit kezdeni, sőt érdemben nem is foglalkozik velük igazán, hanem a sürgetőbb mai problémákat sem tudja kezelni. A világ országai vagy közösen – az Európai Unió, a Világbank, a közös európai bank stb. révén –, vagy egyenként már eddig jóval több mint 1000 milliárd euró/dollárt költöttek a válság veszélyeinek elhárítására, a bajok enyhítésére. Csak látszólag a bankok megmentésére, valójában az általános, mindent elsöprő pánik kitörésének a megakadályozására, Görögország és a többi bajba jutott ország megsegítésére, sőt az európai bankok és befektetések mentésére.

És csak azt érték el, hogy beindult a megszorítások ördögi bővös köre. Minél erőteljesebben igyekeztek lefaragni a költségvetés hiányából, annál súlyosabb recesszióba süllyedtek, annál nagyobb lett a munkanélküliség. Minél mélyebbre kerültek, annál nagyobb lett az államadósság, nemcsak annak aránya a nemzeti jövedelemhez viszonyítva, hanem abszolút összegben is. Erre újabb megszorításokra kényszerültek, azok pedig tovább mélyítették a recessziót. És így tovább, ki tudja meddig. Közben pedig a megszorításokkal kiváltott elégedetlenség, a könnyen értelmetlen pusztítássá-rombolássá fajuló tüntetések, a munkát el-

lehetetlenítő, a fontos gazdasági ágat és jövedelemforrást jelentő turizmust tönkretévő sztrájkok már-már kormányozhatatlanná tették az országokat.

E gondok tudatosodásával került előtérbe annak felismerése, hogy mivel járt és ténylegesen mit jelent az, hogy a világgazdaságban egy virtuális világ alakult ki, meg a rádöbbenés arra, milyen következményekkel jár az ipar leépítése a fejlett országokban, az ipari termelésnek azokba az országokba való áthelyezése, amelyekben minden olcsóbban előállítható. A virtuális világ kialakulásával kapcsolatban nekem személyes tapasztalataim vannak. Egyrészt a fejlett gazdaság működésével, másrészt annak a világnak a létrejöttével kapcsolatban, amelyben a virtuális gazdaság, a képzelt javak termelése lett uralkodóvá.

Íme egy személyes élmény a fejlett gazdaság működésével kapcsolatban. Tito franciaországi látogatása alkalmával a kíséretében lévő újságírók megkapták az utasítást: Giscard d'Estaing francia köztársasági elnök versailles-i fogadásán kötelező a csokornyakkendő. Mire a jugoszláv újságírók között kitört a pánik. Mi a Concorde tér egyik sarkán laktunk (a francia kormány költségén). Velünk szemben volt az egykori Dior-, akkor már Saint-Laurent divatbolt. És ott a csokornyakkendő a miapidíjünk többszörösébe került. Jőmagam akkor már visszatérő párizsi látogató voltam, tehát tudtam, hogyan élnek a szegényebbek a városban – azt mondtam nekik: Ne izguljatok, elviszlek benneteket két sarokkal odébb, ahol ennél tízszer-hússzor olcsóbban kaptok nyakkendőt. Mert akkor így működött a gazdaság. Senki sem akadt fenn azon, hogy akár százszor is többet kell fizetni valamiért csak azért, mert nem a sarki boltból, hanem Saint-Laurent divatszalonjából származik. Saint-Laurent nem kért állami segítséget a sarki bolt konkurenciája ellen, és a sarki boltos nem kért állami támogatást, mert ő ennyivel olcsóbban adja.

Általában először az árak lettek virtuálisak. Kiszámították, hogy az ismert Nike tornacipő árának csak az 5 százaléka származik annak a munkának a béréből, ami elkészítéséhez kellett. Számítsuk még ehhez hozzá a nyersanyag árát az előállításához szükséges bérrel együtt, a szállítás, a kereskedelem, a vállalat működési stb. költségeit, és megkapjuk az eladási árakat kb. a 20 százalékat. A többi a marketingnek nevezett varázslat adja hozzá, amely a vásárlót meggyőzi arról, hogy ezért a cipőért érdemes tízszer-hússzor többet adni, mint az ugyanilyen kínaiért.

Ezután virtuálissá vált az életszínvonal. Amikor először jártam Párizsban, 5 frank volt egy menü a sarki étteremben. (Ami azért volt kedvező, mert ott a menü az általános 3 fogás helyett négy fogásból állt.)

Ugyanez a menü 30 év múlva már 55 frankba került. Közben a fizetések nem nőttek tizenötszörösére. És a nagyobb fejenkénti nemzeti jövedelem nem jelentett annyival magasabb életszínvonalat is, mert a kisebb jövedelmű országokban az árak is alacsonyabbak voltak.

Virtuálissá vált a nemzeti jövedelem. Mert ha felvettek 5 kutya-sétáltatót, akkor az ő bérükkel is nőtt a nemzeti jövedelem. Virtuálissá vált a vagyon. Mert a valamikor leggazdagabbnak tartott maharadzsák vagyona is abból állt, hogy az ember értéket tulajdonított a birtokukban lévő drágakőnek, aranynak. Napjainkban azonban a vagyon csak papírból áll. (Ezért mehetnek tönkre egyetlen nap alatt milliárdos vagyonok, mert esett a részvények árfolyama.) És napjainkban Szerbiának 2-2,5 milliárd euróra van szüksége a fizetések-nyugdíjak zavartalan folyósításához. Ekkora összeget a világ nem egy multimilliárdosa a mellényzsebből kifizethetne. Közben ez a multimilliárdos csak azért tudja az ebédjét fizetni, mert elhiszik neki, hogy az ő papírjai ennyit érnek. Virtuálissá vált a gazdaság, mert a fejlettséget azzal mérték, hogy egy ország mennyire tudta leszorítani a mezőgazdaságnak és az iparnak a szolgáltatásokhoz viszonyított arányát a nemzeti jövedelem előállításában. Holott a klasszikus angol közgazdaságtan szerint a szolgáltatás nem teremt értéket.

Ez a virtuális világ már régen csikorogni kezdett. Az ipar leépítése még nagyjából fájdalommentes volt. A feleslegessé váló munkaerőt a szolgáltatások még felszippantották. De már akkor látni lehetett, hogy ebből baj lesz. Mert a hajógyárak helyén vásárlóközpontok épülhettek. De azok már kevesebb munkást foglalkoztattak. Ezek a bajok azonban nem látszóttak, amíg a fejlődő szolgáltatások az iparban felszabadult munkaerőt foglalkoztatni tudták. A bajok akkor kezdődtek, amikor a szolgáltatások nemcsak ezt a feladatot nem tudták ellátni, hanem náluk is jelentkezett a foglalkoztatás problémája. A komputer megjelenése, majd elterjedése ugyanis ott is munkaerő-felesleget teremtett. Nem is szólva arról, hogy ha egy indiai otthon, szent teheneinek közelében, el tudja látni egy bostoni kórház egész könyvelését, akkor el tudjuk képzelni, hány tisztviselő válik feleslegessé.

Ebből azonban még – legalábbis látszólag – sokáig nem lett nagyobb probléma. Mert az emberek csendben tudomásul vették, hogy vége annak a világnak, amikor minden következő nemzedék jobban élt, mint az előző. Megelégedtek azzal is, hogy a meglévő szintet tartják. A francia munkások belenyugodtak, hogy nincs többé 35 órás munkahét, hanem a munkaidőt a munkaadóval való megállapodás határozza meg. A

világ munkásai beletörődtek, hogy kevesebbért többet kell dolgozniuk, hogy az évi szabadságot megrövidítik, azt sem egyben veszik ki, ha egyáltalán kiveszik. Hogy a túlórárt vagy fizetik, vagy sem. Mindenbe beletörődtek, csak a gyár, az üzem ne költözzön el, csak ne lépjen helyükbe egy robot vagy indiai könyvelő.

A látszat megőrzését lehetővé tette az is, hogy látszólag ugyanúgy vásárolhatott, öltözködhetett, ugyanolyan cipőben járhatott, mint régen, mert most már ott volt az olcsó, elsősorban kínai áru. De nyilvánvaló volt, hogy még ez a látszat sem tartható fenn sokáig. Először a kiskereskedelem ment tönkre. Mert a fent – a francia példa alapján – már említett modell úgy működött, hogy a megtermelt áru nemcsak a nagy divatházakból, hanem még az áruházakból is a kiskereskedőkhöz került, mihelyt már nem volt „divatos”. Ezeken a kiskereskedelmi boltokon állandóan ott állt a felirat: „Soldé”, kiárusítás. (Akkor még volt kiárusítás, leárazás, végeladás, utolsó készlet, nem úgy, mint most, hogy csak „akció” van.) A romlás első jele az volt, hogy a nagy áruházak a divatjamúlt árut nem adták át a kiskereskedőknek, hanem maguk költöztek ki az utcára, és az áruház előtt maguk kínálták a kiárusításra szánt árut. És jöttek a hatalmas vásárlóközpontok, amelyek az áruházaknak is vetélytársai lettek, a boltokat azonban végveszélybe döntötték.

A látszat megőrzésében rejlő igazi veszély és ezzel a legnagyobb baj csak a mostani válsággal tört felszínre. A látszat megőrzésének, sőt a fogyasztásra-eldobásra épülő társadalom fenntartásával járó, már-már szokássá, sőt szenvedéllyé vált vásárlási láz kiélésének egyetlen módja az eladósodás lett. (Az utóbbi 30 év alatt egy átlagos amerikai család adóssága az évi jövedelem 50 százalékáról annak 138 százalékára nőtt.) Mivel a bankok tisztviselői a realizált kölcsönök alapján kapták jutalékait, szinte rálőcsölték az emberekre a különféle, sokszor mindenféle fogással vonzóbbá tett kölcsönöket. Sőt kitalálták a kölcsönnek kölcsönrel való törlesztését. Mindezt tetézte, hogy a kölcsönkötvényeket értékpapírrá lehetett tenni, azokat árusítani, azokkal spekulálni lehetett. Így egyszerre az egész világ bajba jutott, mihelyt felszínre tört, felismerhetővé, nyilvánvalóvá vált, hogy ezeknek a kölcsönöknek a jelentős részét már nem lehet visszafizetni. Hogy egyetlen bankház csődbe jutása elindítsa a lavinát.

És ebből a látszólag jelentéktelen mozzanattól a világgazdaság strukturális és Európa egzisztenciális problémája lett. A világgazdaság vonatkozásában bebizonyosodott, hogy tarthatatlan e gazdaság működésének mai sémája. A fejlett világ a tőkéjét befekteti Kínában meg más

hasonló országban, hogy azok olcsó termékkel lássák el őket. Ezek az országok pedig keletkező külkereskedelmi többleteiket kölcsön adják a fejlődő országoknak, hogy azok tovább vásárolhassák árucikkeiket. A szakértők most úgy vélték, hogy megtalálták ennek a rendszernek az egyik korrekcióját: jobban meg kell nyitni a kínai, általában az ázsiai piacot. (Kínának már annyi európai szinten fogyasztó polgára van, ahány lakosa az Európai Uniónak.) Csakhogy ez ma már azt jelentené, hogy – ha sikerül is az annyi áldozattal járó „reindusztrializálás” – a fejlett országok „hazai” (idegen, mind nagyobb mértékben kínai tőkével gyártott) termékei versenyeznek a fejlett országok Kínában gyártott termékeivel.

Európa számára még fájóbb az a felismerés, hogy nem tartható fenn a kontinens lakosainak eddig megteremtett életszínvonala. Egyrészt nyilvánvaló lett, hogy az állam mind nehezebben teljesítheti kötelezettségét – konkrétan szólva: mind kevésbé van pénze a kötelezettségek teljesítésére – a közszolgáltatások, az egészségügy, az oktatás stb. terén. Arra meg aztán igazán nem marad pénze, hogy ellássa a jóléti állam egyik legfőbb feladatát: enyhítse a kapitalizmussal együtt járó verseny hátrányos hatását azokra, akik ebben a versenyben alulmaradnak. Ennek következtében nő a szakadék a gazdagok és a szegények között, sőt mind újabb és újabb rétegek sodródnak a szegények közé, vagy legalább azok felé. (Az USA-ban a múlt század hetvenes éveiben a leggazdagabbak egy százaléka a nemzeti jövedelemnek kevesebb, mint 9 százalékát birtokolta, 2007-ben viszont már több mint 40 százalékát. Azóta az arány tovább romlott.)

Másrészt talán még fájóbb a mindenképpen súlyosabb következményekkel járó felismerés, hogy nem tartható fenn az észak-amerikai és európai életszínvonal. Ezeknek a dolgozóknak ugyanis a kínai, koreai, brazil stb. munkással kell felvenniük a versenyt és ma már államuk sem képes enyhíteni ennek a versenynek a következményeit. Az észak-amerikai már hozzáedződött a szigorúbb feltételekhez, beledződött abba az életformába, amely a munkát helyezi előnybe. (Az életszínvonal tartása érdekében – amihez valamikor elég volt a családfő keresete – nőtt a munkába álló nők aránya: a múlt század hetvenes éveiben az USA-ban a hatévesnél fiatalabb gyerekről gondoskodó anyák 12 százaléka dolgozott, a kilencvenes években már 55 százaléka. Megnövekedett a munkában töltött órák száma: az átlagos amerikai család a kilencvenes években évente átlag 500 órával többet dolgozott, mint a hetvenes években.) De még nem biztos, hogy nem kényszerül-e további alkalmazkodásra. Az európai dolgozó is belenyugodott már, hogy a rövid munkaidő

és a hosszú évi szabadság korszaka lejárt. Most azzal kell szembeesülnie, hogy politikusai hiába ígéretik a gazdaság serkentését, új munkahelyek megnyitását. Mindebből csak akkor lehet valami, ha képes lesz keményebb, fegyelmezettebb, sőt odaadóbb-önfeláldozóbb munkára, még hozzá alacsonyabb fizetéssel, kevesebb állami segítséggel. Még ha sikerül is az ázsiai piac megnyitásával többet eladni az emlegetett „reindusztrializálással” megteremtett több áruból, akkor is erre csak úgy lehet képes, ha versenyképesebb. És itt a mostanában annyit emlegetett – hazai vagy enyhébb formájában: európai – protekcionizmus sem segíthet. Mert a „hazai termékek” (miközben megmosolyognivaló hazai ketchup-t emlegetni, de az biztos, hogy ma már nem lehet tudni, hogy a „hazaiban” mennyi a tényleg hazai) protekcionizmusa az egyedüli megoldást jelentő kivétel növelésének útját vághatja el.

Az alapvető probléma azonban, hogy a szegénység leküzdésének egyetlen módja a globalizált világgazdaságba való bekapcsolódás. Ezt a tételt könnyű konkrét példával illusztrálni. A hatvanas években, amikor elnyerte függetlenségét, Kenya egy szinten volt Dél-Koreával. Ma Dél-Korea gazdasági hatalom, Kenya pedig szegény afrikai ország maradt, amely örül, ha a népszaporulat nem csökkenti állandóan az elért szintet is, amely csak újabban kezd lendületbe jönni. Éppen annak eredményeként, hogy a globalizált világ felfedezte Afrikát, megkezdődött a verseny ásványkincseiért. És ebben a versenyben megindul a külföldi tőke is Afrika felé. Nemcsak az ásványkincseket állítva a gazdagodás szolgáltába (ahelyett, hogy az egymás ellen folytatott polgárháborúkban elpazarolnák), hanem más területeken – az útépítéstől a városiasodásig – is nagyméretű beruházásokra kényszerül. Így állt elő az a helyzet, hogy még mindig szélmalomharc a világ küzdelme a szegénység ellen. De azok az országok, amelyek képesek voltak bekapcsolódni a globalizált világgazdaságba (elsősorban Kína), máris csökkentették a szegények számát, képesek egy magasabb szinten fogyasztó réteget teremteni. Világméretben pedig ennek a bekapcsolódásnak tulajdonítható, hogy a szegénység világviszonylatban nem növekszik a népszaporulat arányában.

Minél sikeresebb és tömegesebb azonban ez a bekapcsolódás a világgazdaságba, annál érezhetőbb lesz a Föld elszennyezése és fokozottabban hatnak a klímaváltozást előidéző tényezők. De főképp gyorsabban merülnek ki a Föld tartalékai. Már régen kimondták: öt bolygó sem lenne elegendő, ha a világ amerikai szinten fogyasztana. Így áll elő az a paradox helyzet, hogy az egyetlen módja a szegénységből való kilába-

lásnak a globalizált világba való bekapcsolódás, ez a bekapcsolódás az egyetlen módja a szegénység leküzdésének is. Ezzel viszont gyorsul a világ tartalékainak kimerülése. Ugyanakkor pedig a globalizált világ is csak úgy maradhat fenn, ha – piacok és ásványforrások után rohanva – minél több országot, minél nagyobb területet ölel fel. Ezzel viszont saját sírját ássa, hisz elszennyezi az egész Földet, gyorsuló ütemben éli fel annak tartalékait.

4. Az ember feladja

Az ily módon alakuló világnak az alapvető problémája és ezzel a civilizációt és az emberiség jövőjét fenyegető legnagyobb veszély, hogy az ember nem vállalja tovább azt a taposómalmot, amely lehetővé teszi önmaga és civilizációjának fenntartását. A közvetlen veszély, hogy az ember pusztítással reagál az elkerülhetetlen jelenségekre és követelményekre. Arról van ugyanis szó, hogy a világgazdaság feloldhatatlan ellentmondásokba került. Mint a „reindusztrializálás” most jelentkező törekvése is mutatja: ipar nélkül nincs gazdaság, nincs életszínvonal, lehetetlen a szegénység elleni küzdelem. Egyes országok példája mutatja: a szegénységből való kilábalás egyetlen módja a globalizált gazdaságba való bekapcsolódás.

Ugyanakkor a kérdés egyik oldala, hogy az ipar elképzelhetetlen részben a mesterségesen gerjesztett fogyasztás és a gyártott termékek elterjedése nélkül. (Íme, egy példa: Az emberiséget évezredek óta a „négy fehér”, a liszt, a zsír, a cukor és a só tartotta fenn. Mára ebből a „négy fehérből” a „négy fehér gyilkos” lett, mert az ipar az alapanyagok feldolgozásával már más termékeket akar eladni. Arról már korábban szóltunk, hogy gyanús az az állítás is, hogy az olaj egészségesebb, mint a zsír.) Ennek az iparnak viszont elkerülhetetlen velejárója egyrészt az öncélú, értelmetlen pazarlás, másrészt a környezet szennyezése. (Az elköltözés hajtóereje nemcsak az olcsó munkaerő, hanem az is, hogy ott még eltűrik ezt a szennyezést.) A másik oldala ugyanennek a kérdésnek, hogy ez a gazdaság elképzelhetetlen állandó terjeszkedés nélkül. És minél több ország kapcsolódik be ebbe a globalizált gazdaságba, annál gyorsabban éljük fel a Föld tartalékait.

Az embernek mindenképpen szembe kell néznie ezzel a problémával és a tudományok – elsősorban a társadalomtudomány – feladata, hogy elősegítse, gyorsítsa ezt a szembenézést. Közben még csak célként sem fogalmazódott meg az öncélú, pazarló fogyasztás mérséklése, sőt a

gazdaságot féltve ennek még a gondolatát sem merik felvetni. Még jelei sincsenek annak, hogy az ember szembenézne ezekkel a gondokkal. Még csak elképzelés sincs arról, hogyan takarékoskodjunk a vízzel, hogyan akadályozzuk meg szennyezését. (Az egyetlen terület, ahol legalább részleges eredmény született, az azoknak a módszereknek a meghonosítása, amelyek lehetővé teszik, hogy a szennyvíz megtisztítva kerüljön a folyókba, a földbe.) Az is még kezdetleges fázisban van, hogy elgondoljunk azon: mi lesz a világgal, ha elfogy a kőolaj. (Már megjelentek a villanyáram hajtotta autók, már Föld körüli utat tett meg a Nap hajtotta repülőgép stb.) De itt is az érdemi munkát szinte lehetetlenné teszi, hogy kőolaj nélkül nemcsak a gazdaság, hanem az élet is megállna. (A filmek, regények már foglalkoznak azzal, hogyan igyekszik a kőolajgazdaság ezen a téren megakadályozni minden előrehaladást, és nem biztos, hogy e tekintetben minden csak a fantázia terméke.)

Egy dologgal azonban már kénytelen szembenézni Európa lakossága: az európai életszínvonalat nem lehet fenntartani. Mert virtuális alapra épül. Ez az alap azonban ingatag, hisz az eladósodás csak egyik, külső jele annak, hogy nemcsak a papírra épülő gazdaságot nem lehet fenntartani, de tarthatatlan az az egész gazdaság, amely a pénzkibocsátáson és a pénzforgalmon nyugszik. (Nem vitás, hogy az USA nagy fölénye sokban annak köszönhető, hogy úgyszólván tetszés szerinti mennyiségben nyomtathatta a fedezet nélküli dollárt. Ma is a bajba jutott európai országok jelentős megsegítője az Európai Központi Bank. És a bank honnan veszi a pénzt? Addig jó, amíg nem pusztán onnan, hogy nyomja.) A mostani válság már nem pusztán a kapitalizmus hagyományos túltermelési válsága, hanem nagyobb arányban pénzügyi válság. Annak a gazdaságnak az akadozása, amely nem az anyagi javak előállítására, hanem a pénzforgalomra, pénzügyekre épül. (Valahonnan venni kellett azt a pénzt, amelynek elköltésével az emberek eladósodtak.)

Másrészt az európai életszínvonal fenntarthatatlan, mert az európai munkásnak (most már nemcsak a fizikai munkásnak, hanem a szellemi munkásnak is) már tegnap a kínai, indiai és általában az ázsiai, ma a brazil és általában a dél-amerikai, holnap az afrikai munkással kell felvennie a versenyt. Azzal a munkással, aki sokkal szerényebb körülmények között, sokkal inkább a munkának élve, de ugyanolyan szakmai szinten, sokkal fegyelmezettebben, olcsóbban előállíthat mindent. Azzal a munkással, aki szerény körülmények között, aprópénzért elvégzi az amerikai kórházak könyvelését.

Korunk legigazibb problémája, hogy az európai munkás nem ké-

pes elfogadni ezt az új helyzetet, még csak alkalmazkodni sem hajlandó. Minden eddigi forradalom arra irányult, hogy a szegények jobb életkörülmények közé kerüljenek. Most már az ember szembe találja magát azzal, hogy semmilyen forradalom nem teremthet jobb életkörülményeket. Arra csak a globalizált világgazdaság képes. Az pedig kielezi a versenyt és gyorsított ütemben éli fel a Föld tartalékait. Az előző forradalmakban az uralkodó osztályoktól el lehetett venni a javakat. A házakat, amelyekbe úrgazdagok költöztek vagy elpusztultak, a gyárakat, amelyek állami birtokba vétele a szovjet rendszer felbomlásában megnyilvánuló csődbe vitt. A nálunk is kipróbált, most a világban, elsősorban Dél-Amerikában terjedő öngazgatás a jövő alapja lehet, mert annak formájává válhat, hogy az emberek közös erővel, a mind szűkösebb lehetőségekhez szolidárisan alkalmazkodva birkóznak meg a mind kegyetlenebbé váló világgal. De ennek ma van egy objektív és egy szubjektív akadálya. Az objektív akadály: az öngazgatású gyár termékeit is el kell adni. És a szubjektív: a munkásokat csak a fizetés érdekli.

A mai gazdagoktól nem lehet semmit elvenni, mert csak papírjuk van. Lehet őket jobban megadóztatni, de ennek van egy közvetlen, felszínesebb és egy közvetett, mélyebb akadálya. A közvetlen, amellyel napjainkban Hollandie új francia köztársasági elnök találta magát szemben – a világgazdaság arra épül, hogy egyszerűen elköltözhetnek oda, ahol jobban békén hagyják őket. A közvetett ok pedig az, hogy vagyosnak csak papíron van és kiszámíthatatlan, hol az a határ, amikor a papíron létező gazdagságot reális pénz kifizetését jelentő adóval meg lehet terhelni. (Valahonnan vennie kell a pénzt az adóhoz, amikor neki csak részvényei vannak.) Mint ahogyan elképzelhetetlen a pénzforgalom, a tőzsdeügyletek megadóztatása. Hisz egyetlen tőzsdén naponta nem egy ország egész évi jövedelmének megfelelő összegű forgalom bonyolódik le. Hogyan lehet ebből a csak papíron létező forgalomból minden nap tényleges pénzt adóra elvonni? Milyen zavart okozna, ha ezt valaki megkísérelné?

Most a forradalom – nemcsak a fenti okokból, hanem számtalan más okból is – lehetetlen. Egyrészt azért, mert még csak elképzelés sincs arról, mit lehetne a mostani rendszer helyébe állítani. Mint mondtuk, egy-egy ország életében a javulás egyetlen útja a globális világgazdaságba való bekapcsolódás, ami gyorsítja a tartalékok felélését. És az embernek ehhez az új helyzethez kell alkalmazkodnia. Az államtól természetesen sokat kell és lehet várni. Ma, amikor egy-egy városnak több lakosa van, mint Szerbiának vagy Magyarországnak, elképzelhetetlen,

mennyi szervezés, munka kell ahhoz, hogy itt minden zavartalanul működjön. Valami képet kapunk erről, ha belegondolunk, hogy a falusi házak lakói egykoron mennyire és milyen sokáig meg tudtak lenni a világtól elszigetelten. (Nálunk, Bánátban a német megszállás alatt, ha nem volt gyufa, csiholtak, ha nem volt petróleum, csináltak mécseszt, ha nem volt cukor, főztek melaszt. A víz pedig ott volt a ház kútjában meg a sarki artézi kútban.) Ettől az államtól elvárhatják az emberek, hogy zavartalanul működik és működteti a közszolgáltatásokat. Sőt nemcsak ezt a zavartalan működést várják el, hanem – a szokás hatalmának hatására – például vihar-, fagy- vagy aszálykárok esetén sem elegendő – részben ők nem veszik igénybe – a kapitalizmus által kitalált biztosítási rendszer.

A közvetett – és még nagyobb – veszély, hogy az ember már megtagadja magának a civilizációt fenntartó taposómalomnak a működtetését. Ennek egyik kollektív – most jobban látható, de veszélytelenebb – formája, hogy az ember nem hajlandó elfogadni az elkerülhetetlen intézkedéseket, reformokat, és nagyon könnyen pusztításba, rombolásba torkolló tüntetésbe, annyi bajt okozó és a bajokat súlyosbító sztrájkba kezd olyan egyszerű igazság ellen, hogy nem lehet elkölteni azt a pénz, ami nincs.

Ezzel kapcsolatban hozzá kell tenni, hogy az ilyen áldatlan helyzet előálltában ludas a politika is. Kettős formában. Egyrészt akadály a politikai harc mai formája. A mai rendszerben ugyanis a kormányon lévő pártok fő gondja, hogy az elkerülhetetlen intézkedések végrehajtása választási vereségüket eredményezheti. Ezért ment olyan nehezen tegnap az 52 különféle görög fizetési pótlék lefaragása és ma Magyarország még a Világbankkal folytatott tárgyalások sikerét is kockáztatva nehezen vállalkozik a 43 különféle utazási kedvezmény megszüntetésére. Holott azok következménye, hogy az utasoknak csak 15 százaléka utazik kedvezmény nélkül, és a viteldíj 100 forintjából csak 18-at fizetnek az utasok. Mert annak a kormánynak, amely például megszünteti a 65 év feletiek ingyen utazását, nem kell a választásokra várnia, rögtön elkönnyvelheti a hatalom elvesztését. A másik oldalon az ellenzék azt hiszi, hogy neki mindenáron meg kell akadályoznia a kormány sikerét, mert számára érvényes a szabály, hogy minél rosszabb, neki annál jobb. Ebből ered nemcsak az, hogy olyan nehéz létrehozni az „egységkormányt”, hanem a demokrácia korlátozásának enyhébb vagy keményebb, nyíltabb vagy burkoltabb formája is. Magyarországon már ott tartanak, hogy korlátozni kívánják a parlamenti demokrácia alapvető jogát, a szavazónak azt a jogát, hogy a szavazóhelyek bezártáig latolgathatja, elmegy-e szavazni

vagy sem. A másik akadály – már a fenti körülmény következményeként – az, hogy a politizálás mai formája megnehezíti a szükséges nemzeti egyetértés kialakítását. Pedig arra alapvetően szükség van, és annak birtokában sikert is lehet elérni, mint ahogyan azt Magyarország példája mutatja. Az Orbán-kormánynak sikerült olyan kórházreformot – kórházak összevonását, megszüntetését, a kórházi ágyak csökkentését – és iskolareformot – iskolák összevonását, megszüntetését, előadók elbocsátását – szinte ellenállás nélkül megvalósítania, amilyen reformoknak az enyhébb formáját a Gyurcsány-kormány idején a tiltakozás, sőt az „engedetlenségi mozgalom” megakadályozott.

Veszélyesebbek az elkerülhetetlen dolgok vállalása megtagadásának egyedi formái. Vagy abban a formában, hogy a fejlett országok polgára mind nehezebben vállalja a házassággal, a gyermekvállalással járó terheket és kötelezettségeket. Vagy az önmegsemmisítés formájában. Elsősorban a terhek vállalásának megtagadása: a gondok elől a halálba menekülés, az öngyilkosság. A statisztikák ugyanis nemcsak azt mutatják, hogy az ember ma sokkal könnyebben vet véget életének önzéssel, mint bármikor történelme során. (Valamikor még a gályarabok és a bányákban rabszolgamunkára ítélték körében is ritka volt az öngyilkosság.) A statisztikák szerint a Földön minden 40 másodpercben öngyilkos lesz egy ember, ami évente egymillió embert jelent. (Az öngyilkossági lista élén Magyarország áll 100 ezer lakosra évi 58 öngyilkossággal.) Azt is kimutatták, hogy a mostani gazdasági válság korában mennyire megugrott az öngyilkosok száma. Már a korábbi válságok idején is ugrásszerűen nőtt a számuk. Ez történt a múlt század harmincas éveiben, a negyvenes évek kőolajválsága idején és a nyolcvanas évek depressziójának idején. A mostani pénzügyi válságban ez a növekedés még szembetűnőbb. Kimutatták például, hogy 2007 és 2009 között az írországi 16 és az olaszországi 52 között az EU országaiban átlag 20 százalékkal több ember vetett véget életének, mint az előző korszakban. Holott az önpusztítás formái között még ott van az alkoholba menekülés is. (Szerbiában a lakosság 13,5 százaléka mindennap iszik, és 20 százaléka hetente egyszer részeg, és csak 8,7 százaléka nem iszik, 23,7 százaléka nem emlékszik rá, hogy valaha is részeg lett volna.) Vagy a menekülés még szélsőségesebb formája: a kábítószer-fogyasztás megakadályozhatatlan terjedése.

És a szakértők újabban felfigyeltek egy sajátos társadalmi jelenségre is: a fiatalok nem sietnek vagy egyenesen húzódkoznak attól, hogy munkába álljanak. Európában a mostani világgazdasági válság tünetének

vették, hogy a fiatalok körében az átlagnál nagyobb a munkanélküliség: európai átlagban 13 százalékos. (Szerbiában a munkanélküliek 13.4 százaléka 25 és 29 év közötti.) És egyszerre a szakértők kiderítették, hogy ezeknek a fiataloknak a zöme (63 százaléka) nem is keres munkát. Egy kisebbik részük végzettségének megfelelő munkára vár, egy másik részük megfelelőbb munkára. A zömük azonban azért nem keres munkát, mert „nincs kedve hozzá”. Egyszerűen hiányzik belőlük a munkakeresés kényszere, amely olyan erősen hat a lelkiismeretes családapákban, anyákban. Hogy a munkától elfordulás, a munka nem vállalása a mostani lelki válságnak egyik központi tünete legyen.

Az önmegsemmisítésnek sokkal látványosabb formája a mind gyakrabban jelentkező tömeggyilkosság. Leggyakrabban a tehetetlenség dühe által táplált lázadás valami megváltoztathatatlan ellen, tiltakozás a kilátástalanság ellen, vagy éppen mint a változtatás és védekezés egyetlen lehetségesnek tartott formája. (Az USA-ban újabban évente 10 tömeggyilkosság van.) Az is lehetséges, hogy az elkövető ezt tartja az egyetlen módnak arra, hogy ő valamit változtasson a szerinte tarthatatlan helyzeten. (A norvég Breivik azzal az elképzeléssel hajtotta végre tömeggyilkosságát, hogy ezzel megállítja a mohamedánok térnyerését Európában, ahogyan azt Hunyadi János tette a nándorfehérvári csatával.)

5. A boldog napok elmúltak

A fent elmondottakból ered az a következtetés, hogy a politika általános ígéretésével vagy a helyzetnek a rózsaszínbe festés bármilyen változtatásával szemben a tudománynak ki kell mondania: a boldog napok elmúltak, az emberiség sötét napok előtt áll. Eddig ugyanis csak egyetlen területen: a klímaváltozás lelassítása és a következmények enyhítése terén voltak kísérletek arra, hogy a veszélyt tudatosítsák és nemzetközi akciót próbáljanak szervezni annak elkerülésére vagy legalább enyhítésére. Minden más téren az ember mintha tétlenül várná sorsának beteljesedését, vagy mint az elkerülhetetlen halálra, tudatosan nem gondol.

A XX. század első felében még teljes volt az optimizmus. Nemcsak a jövő kommunista társadalmának eljövetelében hívők, hanem az emberiség nagy gondolkodói is egy biztató jövőben reménykedtek. (Az 1950-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett Bertrand Russel filozófus írta: „Amit én már bemutattam az, hogy bízok egy vízióban, ami egy szabad, erőteljes és értelmes társadalom, amelyben senki nem nyom el és senki nincs elnyomva. Az öntudatos emberek világa, akik a közösség érdekét a

külön érdekek versengése fölé helyezik, tehát mindent megtesznek azon nagyszerű műnek a kedvéért, amely az emberi szellem és az emberi képzelőerő terméke.”)

De már a század második felében megtaláljuk azt az állítást, hogy még az ember evolúciója sem ért véget, és nem mindegy, hogy ez az evolúció milyen irányban halad. (Theodosius Dobzhansky írta 1962-ben megjelent, Az emberiség evolúciója c. művében: „Őseink a vadállatok egészséges életét éltek. Erőfeszítést tettek és harcoltak azért, hogy életben maradjanak, minden a természetes kiválasztódás hatalmában volt, a legerősebbek és legértelmesebbek éltek túl, a többiek meghaltak. Ez fejlesztette ki az ember legszebb erőit. A társadalmak műszaki fejlődésével a természetes kiválasztódás megszűnt: mivel a születek és a halálozások aránya kicsi, s veszélyes helyek és járványok ellenőrzés alatt vannak – az alkalmatlanok életben maradnak és a magukhoz hasonlókat reprodukálják.”)

Jöttek a figyelmeztetések, hogy mennyire veszélyes a népszaporulat. (Konrad Lorenz Nobel-díjas etológus a civilizált emberiség nyolc halálos bűne között az első helyre tette a túlnépesedést és csak a második helyre az élettér elpusztítását.) Voltak próbálkozások, hogy felhívják a figyelmet az emberiség elfajulásának veszélyére. (Robert Klark Graham egész életművét, elsősorban Az emberiség jövője c. művét annak szentelte, hogy arra figyelmeztessen, milyen veszéllyel jár, hogy az emberiség legintelligensebb része szaporodik a leglassabban, míg a legkevésbé intelligens része korlátlanul szaporodik. Ő írta: „Amíg a szükséges nagy döntéseket nem hozzuk meg, és nem ültetjük át mielőbb a gyakorlatba, az emberiség alacsonyabb és magasabb minőségű populációja közötti harcot az előbbiek fogják megnyerni.” És neki már konkrét javaslatok is voltak a helyzet javítására. Az összeházasodott egyetemisták segítségével gyermeki közösségek létesítésén át a legintelligensebb férfiak közreműködésével létesítendő spermabankig. Ennek semmi köze a faji tisztaság hitleri kényszerképzetéhez, hisz minden faj és minden nemzet értelmebb részének felkarolásáról van szó. Hermann J. Muller Nobel-díjas genetikus is azzal érvelt: „Egészségügyi, ipari és szociális fejlődésünknek köszönhetően elősegítjük a lakosság azon felének szaporodását, amely a régmúlt időkben genetikai fogyatékoságai eredőjeként képtelen lett volna tovább örökíteni magát.”)

A regényeket nem érdeklik ezek a veszélyek. Még az sem foglalkoztatja őket, mit csinál az ember, hogyan, milyen mértékben és miért részesül az anyagi javakból a jövő embere, ha érvényesül az általuk

megfogalmazott elv: „méltatlan az emberhez, hogy olyan munkát végezzon, amelyet a robot is elvégezhet”. (Mi pedig már látjuk, hogy a robot szinte mindenre képes az autózvezetéstől az orvosi műtétek elvégzéséig.) De azért nem véletlen, hogy sok gondolkodót foglalkoztatott a kérdés: milyen társadalmi, szervezési, politikai és emberi változásokra van szükség ahhoz, hogy az emberiség megbirkózzon a civilizációját, sőt létét fenyegető veszélyekkel.

E kísérletek közül legismertebb Pat Robertson Az új világrend c. könyve, amelyet magyar kiadója ezzel az ajánlással tett az olvasó elé: „Ha foglalkoztat a jövőd, és felelősséget érzel arra nézve, milyen világot fognak gyermekeid, unokáid örökölni, ezt a könyvet feltétlenül el kell olvasnod!” Robertson hívó ember, tehát biztosra veszi, hogy egyszer a Földre eljön az Úr országa. (Még azzal is számol, hogy az a legnagyobb tömeggyilkosság lesz, hisz róla írta János apostol Jelenéseiben: „Eloldaték azért a négy angyal, aki el vala készítve az órára és napra és hónapra és esztendőre, hogy megölje az emberek harmadrészét.”) De azt vallja, hogy az embernek – már erre a végítéletre való készülődésben is – már most erőfeszítéseket kell tennie egy új társadalom megteremtésére.

E tekintetben idézi azokat is, akik a mi világunkat szeretnék jobbra tenni. Például az új világjóléti rendszer megteremtését szorgalmazó Tom Brooke-ot: „Az új világjóléti rendszer elengedhetetlen eleme lesz 1. a vagyonnak az elsőből a harmadik világba történő átvitele, 2. a harmadik világ kormányzatai által végrehajtott államosítás és 3. speciális védelem a szegény országok számára.” De azokat is, akik az Isten földi országáról próbálnak képet alkotni. Például Alice Baileyt: „Az Isten országa olyan világot fog elhozni, melyben az emberek felismerik, hogy a – politikai értelemben vett – emberiség, mint egész, messze sokkal fontosabb az egyes nemzetek bármelyikénél. Olyan új világrend lesz ez, mely a múltban megszokottaktól teljesen különböző elvekre fog felépülni, olyan világ, ahol az emberek szellemi látásaikat beviszik a kormányba, a gazdaság megtervezésébe, és minden, a kollektív biztonságot és a normális emberi kapcsolatokat szabályzó intézkedésbe.”

A lényeg azonban, hogy konkrét javaslaival: a Nemzetek Újfejta Közössége, a világkormány és világvaluta létrehozásával, valamint elképzeléseivel új világot akar teremteni. Amelyben „a világ népei végre hátat fordítanak mindannak a képmutató szabadságnak, melyet évszázadok óta ömlesztnek rájuk utópista álmodozók, forrófejű forradalmárok, pénz- és hataloméhes politikusok, vagy démonikus örültek, és Jákob Istenének házához fordulnak segítségért”. Mert „csak egyetlen, Arany-

szabály néven emlegetett alapelvének önkéntes alkalmazása megszüntetné a lég- és vízszennyezést, a bűnözést, a válásokat, a gyermekek ellen elkövetett visszaéléseket, a kábítószer-kereskedelmet, a gazdasági kiszípolozást, az emberi jogok lábbal tiprását és a háborút”.

A lényeg az, hogy napjainkban mind több nagy gondolkodót foglalkoztatja az emberiség jövője, mind többen figyelmeztetnek a ránk leselkedő veszélyekre, keresnek megoldást a problémákra. Gondolataik és figyelmeztetésük illusztrálására legalkalmasabb Angelio Pecceinek, a Római Klub elnökének még 1981-ben megfogalmazott felhívása a világ népeihez: „Nézetem szerint két évtized sem áll rendelkezésünkre. Sorsdöntőnek a nyolcvanas évtized ígérkezik. Nagyon valószínű, hogy a nyolcvanas évek első felében jórészt el is dől az emberiség jövője hosszú-hosszú időre. Egy sajátos türelmi időt kaptunk, néhány olyan évet, amikor fajtánk maga határozhatja meg, hogy veszedelmes helyzetéből kitör-e vagy sem. Szinte egyszeri, soha vissza nem térő alkalom ez számunkra, hogy spirálunk leszálló ágában megálljt parancsolhassunk és visszafordulhassunk a bukás végzetes útjáról... A Föld elnevezésű úrhajón helyre kell állítani a rendet, mielőtt a dolgok teljesen kicsúsznának kezeink közül. Nagyszabású feladatunk teljesítésére nincs sok időnk. De hát mégis mennyi? Talán a század végéig van haladékunk.”

De mindezek az elmékedések és gondolatok azonban nem érintik a lényegét. Mintha az ember úgy lenne vele, mint a halállal: mivel elkerülhetetlen, nem kell vele foglalkozni, nem kell rá gondolni. Itt azonban más a helyzet: mivel elkerülhetetlen, mit kell tenni, hogy életben maradjunk. De lehet, hogy más tekintetben is úgy vagyunk vele, mint a halállal: a temető tele van nélkülözhetetlen és pótolhatatlan emberekkel. Amikor a halál bekövetkezett, mindig akadt valaki, hogy a helyükbe álljon. Itt is gondolhatunk arra, hogy amikor kell, az ember úgyis talál megoldást. Biztos például, hogy mire elfogy a kőolaj, már lesz más üzemanyag. De ezzel már foglalkoztunk. Azon azonban még senki sem gondolkodott el: mi lesz a kőolajra épülő gazdasággal. Az okos kormányok már foglalkoznak a kőolajat kitermelő országok jövőjével: igyekeznek csökkenteni a kőolajtól való függést, a kőolajból származó jövedelmet csak a rövidlátók költik el, az előrelátók dolgoznak azon, hogy megteremtsék az kőolajtól független gazdaságot. És egy kormány érettségét azzal lehet mérni, hogy politikájában milyen arányban van jelen a jövőről való elgondolkodás és mit tesz ezen a vonalon.

De még csak tudatában sem vagyunk annak, hogy hány ma mellesnek tartott fontos nyersanyag tűnhet el, súlyos károkat okozva. Sőt

még itt is esetleg számíthatunk arra, hogy ha kell, úgymint találunk valami pótszert. Ausztráliában már megjelent és több nyelvre lefordították, köztük szerbre is A túlélés kézikönyvét. Ennek tanulmányai különböző végzetes helyzetben keresik az életben maradás lehetőségét. Van azonban néhány olyan dolog, amellyel tényleg végső ideje foglalkozni, mégsem kapta meg a szükséges figyelmet.

A legelső közöttük: mit lehet kezdeni azzal a gazdasággal, amely nem csak szén-dioxid-kibocsátással jár – amivel kudarcról kudarcra és félsikerről félsikerre bukácsolva, de legalább foglalkozik a nemzetközi közösség –, hanem feltételezi, sőt megköveteli az értelmetlen pazarlást. A baj ott van, hogy a világ még csak napirendre sem tűzte ezt a kérdést, nemhogy hasonló tudományos munkássággal, nemzetközi tanácskozás, vita és gyakorlati munka szervezésével keresné a megoldást. Ezzel kapcsolatban nem csak arról van szó, hogy minél többen vagyunk, minél több legalább (nem amerikai) európai életszínvonalal élő ember él, annál tarthatatlanabb lesz ez a fogyasztás. Gondolkodni kell azon: mi lesz akkor velünk?

Még ennél is nagyobb gond, hogy lényeges változások és sok mindenre való komoly felkészülés nélkül a fehér ember képtelen lesz nem alkalmazkodni, de legalább elfogadni azt a világot, amely a mai bőség helyett annyi formájú nélkülözés birodalma lesz. Nem a „mindenkinek szükséglete szerint” kommunista álom, hanem a „mindenkinek amennyi jut” elv alapján szervezi meg a társadalmat. Már a mostani gazdasági válság előtt voltak jelei – a házasság és a gyerek nem vállalásától az alkohol, sőt a kábítószer terjedéséig – annak, hogy a fehér ember már a bőség világában is mind nehezebben vállalja, sőt egyáltalán nem vállalja a társadalom és a civilizáció fenntartásához szükséges taposómalmot. A mostani válság – az értelmetlen pusztítással járó tünetekkel és azt az egyszerű szabályt, hogy „ami nincs, azt nem lehet elkölteni” felrúgó sztrájkokkal – pedig azt demonstrálta, hogy már az állami és családi költségvetés keretei közötti elhelyezkedéshez szükséges nadrágszíjszorítást sem tudja elfogadni. Hogyan viselné el, hogy a mai bőség helyébe a nélkülözés, a napi nyolc pohár víz helyébe az államilag kiosztott fél pohár víz kerül? Hogyan tudna a pazarló fogyasztásról a szigorú takarékoságra átállni?

Közvetlen veszély az európai civilizációra, hogy egy ilyen helyzetben a mohamedán vallás, az ázsiai, afrikai és dél-amerikai ember más hozzáállása alkalmasabb arra, hogy a taposómalomnak ilyen körülmények között is kötelező vállalását ilyen vagy olyan típusú öngyilkosság

nélkül elfogadja. A történelem már ismer egy ilyen példát. Amerikába azért voltak kénytelenek rabszolgákat behozni Afrikából, mert a bennszülött indiánok inkább meghaltak, semhogy a taposómalmot, a fehérek által megkövetelt munkát vállalták volna. A következmény: kihaltak, védett területekre kerültek vagy a bolíviai paraszt életformájára kényszerültek.

Most a nélkülözések mindenképpen beköszöntő világa ilyen sorsra kárhóztatja a fehér embert és civilizációját? Amikor már most ilyen bajok vannak. Holott csak arról van szó, hogy az európai (mindegy, hogy esetleg Észak-Amerikában él) ember eddigi életszínvonala nem tartható. Hiába minden berzenkedés, jöhet ilyen vagy olyan kormány, erőltethetjük tovább azt az elgondolást, hogy a fogyasztás további serkentésével kell lendületbe hozni a gazdaságot, vagy fogadjuk el a nadrágszíj összébb húzásának taktikáját, csakis az jöhet, hogy mind rosszabbul élünk. Nem afrikai nyomorba, éhezésbe süllyedünk, hanem a nélkülözés világába zuhanunk.

Most még csak el sem lehet képzelni, hogyan lehet abban a világban egyáltalán élni. De az ember biztos talál megoldást. Csak ezt vállalni kell. Minden társadalmi tényezőnek – a politikától a tudományon át az oktatásig mindnek – arra kell az embert felkészítenie, hogy mindig nehezebb lesz, minden nemzedék élete rosszabb lesz, mint az előzőé volt. Ha ezt elfogadjuk, akkor lehet kezdeni gondolkodni azon, mit lehet és kell tenni, hogy az emberiség és civilizációja egyáltalán megmaradjon.